

Zitierhinweis

Pešek, Jiří: review of: Emile G. L. Schrijver / Falk Wiesemann (eds.), *Schöne Seiten. Jüdische Schriftkultur aus der Braginsky Collection*, Zürich: Scheidegger & Spiess, 2011, in: *Český časopis historický*, 2014, 4, p. 802-804, DOI: 10.15463/rec.1189734284

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

a konformismus. Ty jsou však pro pochopení fungování německého akademického prostředí i nacistické vyhlazovací mašinérie více než podstatné.

Daniel Putík

Emile G. L. SCHRIJVER – Falk WIESEMANN (Hrsg.)

Schöne Seiten. Jüdische Schriftkultur aus der Braginsky Collection

Zürich-Amsterdam, Scheidegger & Spiess 2011, 336 s., více než 200 barevných ilustrací, ISBN 978-3-85881-332-9.

Poklady evropské židovské knižní a výtvarné kultury středověku a raného novověku byly spolu s celou židovskou komunitou drasticky decimovány v rámci holocaustu i návazných antisemitických excesů 20. století.¹ Velká část zejména těch nejvzácnějších exemplářů se však v důsledku prodeje nebo spolu s židovskými emigranty přece zachránila. Je dnes uložena v muzeích i soukromých sbírkách celého světa a postupně, v mezioborovém dialogu řady oborů, zkoumána a soubpisově i edičně zpřístupňována kulturní veřejnosti.

Skvostná judaika byla přitom již po staletí předmětem sbírkové činnosti rodové i finanční aristokracie a panovníků. Tato tradice – v případě kultivované otevřenosti velmi příznivě – pokračuje dodnes. Jednu z největších evropských sbírek – z velké části iluminovaných – hebrejských rukopisů a tisků shromáždil švýcarský podnikatel s ukrajinskými kořeny René Braginsky. Ten nechal o sbírku, jejíž nejstarší kus vznikl roku 1288 (halachistický, z Francie pocházející rukopis *Sefer mizwot gadol*) a o její rozvoj pečovat akademické odborníky. Široké veřejnosti pak Braginsky zpřístupnil své poklady poprvé roku 2009 v exkluzivní výstavě v Bibliotheca Rosenthaliana v Amsterdamu. Odtud kolekce, doprovázená vysoce kvalitním, skvěle obrazově vybaveným katalogem, pokračovala do New Yorku a posléze Jeruzaléma.² V ohnisku pozornosti tu stál především soubor středověkých rukopisů a – mnohdy přímo na ně navazujících – raně novověkých (výjimečně i pozoruhodných moderních) tisků, dále kolekce svatebních smluv 17.–19. století, provedených jako bohatě iluminované jednolisty a konečně tu poutaly pozornost ukázky unikátních „Esterrollen“, tedy svitkových knih, obsahujících slovem i obrazem zachycený biblický příběh o Ester a o záchraně vyvražděním ohroženého židovského národa v Ahasverově říši.³

Po dvou dalších letech se přepracovaná a rozšířená výstava s novým katalogem, resp. průvodní publikací, která je předmětem naší recenze, představila v Curychu. Texty byly rozšířeny,

1 Nezapomínejme však přitom, že souběžně i následně bylo od židovských památek cíleně „očištěné“ historicky významné severoafrické a šíře blízkovýchodní kulturní prostředí. Srov. Falk WIESEMANN, *Sepulcra judaica. Bibliographie zu jüdischen Friedhöfen und zu Sterben, Begräbnis und Trauer bei den Juden von der Zeit des Hellenismus bis zur Gegenwart*, Essen 2005, resp. moji recenzi in ČČH 103, 2005, s. 398–400.

2 Evelyn M. COHEN – Sharon Liberman MINTZ – Emile G. L. SCHRIJVER (Hrsg.), *A Journey through Jewish worlds. Highlights from the Braginsky collection of Hebrew Manuscripts and Printed Books*, Amsterdam 2009.

3 Unikátní, tj. svitkovou edici této památky připravil (s podporou Emile Schrijvera): Falk WIESEMANN, *The Esther Scroll*, Köln 2012. Vedle limitované bibliofilské edice šestimetřového svitku v pouzdře obsahuje průvodní svazek edice i zmenšenou reprodukci díla. Je tu i podrobný rozbor ilustrací svitku, a to včetně identifikace předloh, které roku 1746 v Hildesheimu použil písař a iluminátor Wolf Cohn, dříve činný v severočeských Teplicích a pocházející z pražské rabínské rodiny Popperů.

do svazku přibýly nové ilustrace a v centru pozornosti se tentokrát objevily významné iluminátorské osobnosti. Pro bohemikální prostředí představuje klíčovou postavu mistr Aaron Wolf Herlingen pocházející z moravského Jevíčka. Tento mistr knižní kaligrafie a iluminátorství byl nejvýznamnějším reprezentantem „módního“ uměleckého fenoménu zejména prvé poloviny 18. století: tvorby hebrejských (výjimečně souběžně i německých nebo aramejských) iluminovaných rukopisů, pedanticky vycházejících z předloh amsterodamských hebrejských tisků. K jejich textům byl pak adaptován obrazový materiál, inspiračně přejímaný ze soudobých ilustrovaných tisků geograficky nejrozličnější proveniencí. Takovéto výpravné rukopisy objednávali bohatí a vlivní „dvorští židé“, tedy židovští dvorští finančníci i samostatně působící bankéři. Rukopisná díla popsaného druhu postupně „prosakovala“ již v 18. století jako exkluzivní dárky nebo coby sbírkové předměty i do panovnických sbírek a knihoven.

Pro nás je zásadní, že okruh uměleckých písarů, tvůrců těchto památek (dnes je známo asi 500 rukopisů) pocházel z židovských obcí menších moravských měst: Jevíčka, Třebíče, Lipníku nad Bečvou, Polné a Velkého Meziříčí. Mistři písma, kaligrafie i iluminace ovšem záhy odcházeli z venkovského moravského prostředí do Vídně a následně přenášeli své umění dále do Porýní nebo severního Německa. Jejich díla – signovaná i určená na základě paleografických a uměleko-historických rozborů a identifikace předloh – jsou dnes zastoupena ve sbírkách doslova celého světa.⁴ Je škoda, že tento kulturní jev, resp. také jeho židovsko-moravské (výjimečně i české) kořeny a zázemí, z něhož tvůrci vzešli, zatím zkoumá v podstatě jen zahraniční badatelská obec.⁵

Obrazově bohatě vybavená kniha k curyšské výstavě z roku 2011 je rozčleněna do deseti oddílů, vždy uvedených krátkou studií a následně uvádějící tematicky příslušná katalogová hesla a vyobrazení. Tematické okruhy zahajují široce pojatá hesla: obec a výuka zákonu (Božímu). Následuje pasáž, zaměřená na „umělce“: Zde Evelyn M. Cohen věnovala pozornost židovské, z Anglie pocházející, v bankéřské rodině ve Frankfurtu nad Mohanem v první polovině 19. století žijící a tvořící ilustrátorce Haggady Charlotte Rotschild. Emile Schrijver se v následující kapitole zaměřil na Aarona Wolfa Herlingena jako jednu z nejvýznamnějších písarských, malířských i mikrografických osobností evropského židovského iluminátorství 18. století (s. 92–109). Braginského sbírka má dnes světově nejrozsáhlejší kolekci signovaných rukopisů z rukou tohoto, převážně ve Vídni činného umělce.⁶

Pátá část knihy je věnována knižním památkám, souvisejícím s židovskou spiritualitou. Šestá sleduje, jak – nejen iluminovanou – knižní tvorbu ovlivňovalo prostředí, které mnoh-

4 Exemplárně připomeňme malířsky unikátní dílo trebičského malíře Moiseše Judy Leiba: Haggadah rodiny van den Geldern z roku 1723, přechovávanou v rodině Heinricha Heineho. Srov. edici a rozbor: Emile G. L. SCHRIJVER – Falk WIESEMANN (Hrsg.), *Die Von Geldern Haggadah und Heinrich Heines „Der Rabbi von Bacherach“*, Wien-München 1997, resp. moji recenzi in *Umění XLV*, 1997, s. 594–595.

5 Souborné zhodnocení podal nejnověji: F. WIESEMANN, *Von Trebitsch nach Wien. Jüdische Kalligraphie und Buchmalerei aus Mähren im 18. Jahrhundert / Z Třebíče do Vídně. Židovská kaligrafie a knižní malba na Moravě v 18. století*, in: Helmut Teufel (Hrsg.), *Individuum und Gemeinde: Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien 1520 bis 1848 / Jedinec a obec. Židé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1520–1848, Judaica Bohemiae XLVI – Supplementum*, 2011, s. 185–199, 365–377.

6 Nejnověji E. G. L. SCHRIJVER – S. L. MINTZ edičně i fototypicky zpřístupnili v drobné, ale elegantní edici: *Seder Birkat ha-Mazon. A reproduction of a manuscript from the Braginsky Collection, copied and illustrated by Aaron Wolf Herlingen in 1751, with Prayers and Zemirots for Shabat*, Tel Aviv 2011.

dy nepřálo židovské kultuře: Židovský knihtisk (včetně křesťanské produkce hebrejských tisků, které ve sbírce zastupuje produkce benátského Marca-Antonia Giustinianiho) byl od 16. století opakovaně zakazován, v některých prostředích též chyběl kapitál pro tisk hebrejských knih. Od poloviny 16. století situaci podstatně zkomplikovalo soustavné inkviziční pronásledování, tj. cenzura židovského knihtisku a především organizované pálení zabavených židovských knih. Tím byla postižena především kvetoucí italská hebrejská knižní kultura. Jako příklad pro početnost a kvantitativní rozsah tamních židovských soukromých knihoven raného novověku uvádí Menahem Schmelzer v úvodní charakteristice celku Braginského kolekce (s. 19) cenzurní inventarizaci židovských knihoven v Mantově roku 1595. Zde bylo tehdy podchyceno 438 židovských knihoven s celkem 21 000 svazky (z toho 35 % tvořily liturgické knihy).

Sedmá část publikace je zaměřena na roli knihy v rodině. Do popředí zde proto vystupují iluminované knihy Haggadah a zejména modlitební knížky. Další část svazku je – obdobně jako v předešlém katalogu – věnována svatebním smlouvám Ketubbot. Pojednal tu o nich Shalom Sabar. Poté následuje oddíl, zasvěcený židovské bibli. Publikaci uzavírá kapitola, resp. část katalogu, věnovaná již zmiňovaným „Esterrollen“. O nich tu přehledně pojednaly Elka Deitsch a Sharon Liberman Mintz. Navazuje nepřliš rozsáhlý, ale aktuální seznam klíčové literatury. Škoda, že nezbyl prostor na rejstřík. Jako celek je recenzovaná publikace – nejen v textových pasážích, ale obdobně i v katalogové části – umělecky skvělým a přitom názorným průvodcem židovskou knižní a výtvarnou kulturou od středověku do 19. století.

Jiří Pešek

Milan HLAVAČKA – Antoine MARÈS – Magdaléna POKORNÁ et alii

Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace

Praha, Historický ústav 2011, 685 s., ISBN 987-80-7286-186-6.

Problematika paměti kulminovala ve společenskovědních kruzích západoevropských zemí zejména na přelomu minulého a současného tisíciletí. V poslední době se stala i v českém prostředí jedním z klíčových námětů, bez nichž se neobejde žádný „seriózní“ výzkumný projekt či grantová žádost. Jedním z výrazných nakladatelských počínů posledních let na toto téma je i recenzovaná kolektivní monografie. Ačkoliv o tom v knize nenajdeme žádnou explicitní zmínku, jde o sborník – v původním, pozitivním slova smyslu – vycházející ze zasedání Francouzsko-česko-slovenské komise historiků, které se konalo roku 2009 v Praze pod tímtož názvem jako výsledná publikace.

Základním rysem knihy je výrazná heterogenita. K různorodosti svazku přispívá úctyhodný počet 34 autorů, jejichž příspěvky je navíc možné číst kromě češtiny a slovenštiny v šesti případech též ve francouzštině. Mezi autory nalezneme historiky rovnoměrně zastoupené od nejmladší generace, do níž se řadí např. Vojtěch Kessler či Michal Kšiňan, až po skutečné nestory, jakými jsou Eduard Maur či v roce 2013 zesnulý Bernard Michel. Žádné bližší informace o autorech však, bohužel, v knize nenajdeme.

Nad rámec 34 původních textů je ve sborníku přetištěn rovněž rozhovor s akademickým malířem Oldřichem Kulhánkem, autorem československých a českých bankovek. Každá ze statí obsahuje abstrakt – ve většině případů anglický. U francouzsky psaných příspěvků pak jde o dva krátké texty ve francouzštině a v češtině. Řada pojednání zahrnuje hodnotnou obrazovou přílohu, celkem nalezneme v monografii několik desítek kvalitně přetištěných obrazů,